

Sune Sunesson:

Kampen om kunskapen – seminarium den 9.9.2022

Den här texten är en lätt bearbetning av själva föredragsmanuskriptet från den 9 september. Jag har tagit bort alla referenser till bilderna i presentationen som användes vid det tillfället.

Alla litteraturreferenser finns i boken ”*Konflikt, kontroll...*” utom till de artiklar jag och Kjell skrev, som jag använder som utgångspunkt för beskrivning av forskningsprogrammets resultat. De finns i slutet av den här texten.

I. Bakgrund

Boken *Konflikt, kontroll, expertis. Att använda social forskning* från 1988 sammanfattar de första sex åren av mitt och Kjell Nilssons (och några andras) arbete med forskning om ”forskningsanvändning”.

Valet av titel uttrycker också något annat, en början till ett arbete med att utveckla förklaringar, och kanske knyta dem till teorier om organisationer och tillämpad vetenskaps sociologi. Vi antog att om en kommun, en chef eller en professionell använder forskning så är det därför att de tror att de har bättre nytta av den än av andra kunskapsformer som står till buds. Bakom detta fanns också ett annat antagande, att den som har makt gör investeringar i expertis för att uppnå kontroll och beväpnas inför konflikter.

Då blir första frågan den om nytta, nytta för vad? Och sedan, hur går det till?

Låt oss börja med expertis. Covid 19 och den pandemi det utlöste ledde till omfattande diskussioner om kunskap, expertis och kontroll för att undvika och avhjälpa de stora skador och det lidande den förde med sig. Det ledde också till en tillspetsad och tilltrasslad forskningsanvändningssituation.

Vad betyder det då att vara expert, att tillhöra det som kan betraktas som ett samhälles eller en organisations ”expertis”? Tyvärr finns det ingen exakt definition på det, och det gör att begreppet blir osäkert och rymligt. En vanlig definition utgår från beslut, och rätten att fatta beslut. Den myndighet som (i rätt nedstigande led) sedan 1700-talet haft i uppgift att utse statens experter på det medicinska området hade utsett Anders Tegnell och gett honom titeln statsepidemiolog. Men myndigheten måste ha skäl för detta beslut. Vem som helst kan inte få det jobbet, man måste först och främst visa att experten vet något om epidemiologi och – vilket inte är mindre viktigt - om sjukvårdens och statens epidemiologiska arbete. Anders Tegnell är medicine doktor och har publicerat många arbeten inom epidemiologi, varav flera med inriktning på just folkhälsofrågor. Detta är nödvändigt för tilltron till honom, och för att andra epidemiologer och folkhälsoforskare

och tjänstemän skall ha respekt för vad han säger. Han har också varit praktiskt verksam som internationell epidemibekämpare. Sedan fanns och finns konkurrerande forskare som ifrågasatte honom eftersom de ser sig som experter på andra saker, som de och några andra anser vara viktigare. Det är helt normalt, det är ett uttryck för själva ”rymligheten” i begreppen.

Socialministern anklagades senare för att ha låtit experten Tegnell ha fått styra alldeles för mycket av de centrala insatserna under pandemins första år, även om ingen riktigt kan förklara vad för skador eller olägenheter detta skulle ha lett till. Men expertens utsagor legitimerade Sveriges linje, i flera avseenden. Ibland också i fråga om saker han inte alls hade med att göra och aldrig hade uttalat sig om.

Niccolo Machiavelli (1469 -1527), florentinsk ämbetsman och hovman var en föregångare i det som sedan femtioalet kallats ”policy analysis”, ett sätt att med (förhoppningsvis) stabila expertunderlag (historia, systemanalys, samhällsvetenskap etc.) ge råd till det politiska systemet och dess ledande utövare. Det gjorde han och blev sinnebilden för utveckling av despotiskt terrorstyre, som i hans texter om Cesare Borgia.

En annan intellektuell rådgivartyp exemplifieras av Samuel Pufendorf, (f 1632) som hade en juridisk infallsvinkel och försökte få de härskande att acceptera vissa rättsprinciper, för att undvika sådana katastrofer som det trettioåriga kriget. P. var också en av Lunds universitets första professorer, och har gett namn till Pufendorfinstitutet, där jag sitter och skriver detta. Det som är gemensamt för de här två är att de inte är präster, läkare eller naturvetenskapsmän, utan ett slags samhällsvetare, och att de representerar det område som mycket sent blev institutionaliserat som vetenskap, eller som forskningsområde för att uttrycka sig mera modernt.

Ett grundtema i Michel Foucaults arbeten om kunskap och makt är detta: Makt är inte kunskap, och kunskap är inte makt. Det vore dravel att påstå det. Nej, men ”makt” i vid mening skapar, konstruerar, bygger upp, det som vi kan veta något om i samhället. Vi kan inte veta något om litteratur förrän någon skriver en bok, och den blir läst och i spridd i ett samhälle där det finns läskunniga, som alltså lärt sig läsa. Det är självklart. Men ibland ser man inte att lagen, polisen och domstolen är förutsättningar för det som kallas ”brottslighet”. Men naturvetenskapen då, är inte den utanför makten? Ja, på ett sätt. Staten, makten, har inte skapat elektronen, men alla institutionaliserade former för vetande om den.

II. Revisionister

Då tar vi ett kliv, in i moderniteten, efter andra världskriget: Sociologer, arkitekter, folkhälsoforskare, skolfolk och socialarbetare ropar: Städerna byggs ut! Skolorna byggs ut! Folk röker som fan och gör andra olämpliga och skadliga saker! Titta bara på raggarbilarna! Fortfarande finns det fattiga! Ge oss kunskap! Det här är orättvist! Fysiker och ingenjörer får allt! Tillämpad samhällsvetenskap expanderar överallt under 1940, 50, 60 och 70 talet.

I den här miljön, där mängden forskningsresultat växer, växer också missnöjet med forskningens bidrag till den efterfrågade kunskapen. Samtidigt finns en stor kunskaps- och forskningsoptimism. Atombomben och kärnkraften under 1940-talet, Sputnik och Gagarin, sovjetframgångarna, kom omkring 1960 och sedan USA:s Apolloprojekt i slutet av sextioalet. Men vi då, ge oss forskning, ge oss kunskap, ropade de sociala reformatörerna.

Tidskriften "Knowledge" som började komma ut omkring 1980 markerar en irritation över oförmågan att skapa rätt kunskap för "policy", samhällsfrågor, och att använda den som faktiskt finns.

Judith Larsen, en kalifornisk ingenjör, var innovationsexpert och blev innovationsforskare, och började intressera sig för kunskaps- och forskningsanvändning på en mängd olika områden. Hon var med om att starta tidskriften, och blev också ett slags pionjär, mycket på grund av den friska kritik hon riktade mot mycket av forskningen om kunskapsspridning och innovation. De berömda agrarsociologiska innovationsstudierna från fyrtioalet hade visat att det var svårt att få bönder att odla majs på ett nytt (underförstått bättre) sätt genom att resa runt och berätta om forskningsresultat. Man skyllde misslyckandet på antingen bönderna (konservativa) eller på agronomerna (obegripliga, vet inte hur det går till på landet.) Under samma tid hade massmediaforskningen gjort stora framsteg med "tvåstegshypotesen", socialpsykologin hade lanserat Festingers resultat om kognitiv dissonans m.m., men mycket av antaganden om innovation och kunskapsanvändning förutsatte oförmedlade sändareffekter. Detta ville Judith ändra på.

Carol Weiss, också en av de flitigaste medarbetarna i "Knowledge" kom att bli uppmärksammas efter några empiriska undersökningar som visar att forskningsanvändning dels måste förstås "tidsligt" (creep-metaforen, se nedan), dels tar sig många olika uttryck, (resultaten eller idén har många olika "funktioner") och att mycket av den brist på användning som så många pratar om, kan vara ett synfel. Framför allt vände hon sig mot den förenklade bild av inte bara forskningsanvändning, utan överhuvudtaget bilden av hur organisationer arbetar. Det var vanligt

med kritik mot rationalismen i studiet av organisationer och politik i början av 1980-talet och också senare, innan new public management och accountability kom att kasta skugga över all teoribaserad organisationskritik, även den som styrktes av stark empiri.

De här revisionisterna, som Judith Larsen och Carol Weiss, var i stort sett optimister. De upprepade ofta att det inte alls var säkert att mera forskningsanvändning är bättre än mindre forskningsanvändning, de påpekade hur mekanistisk och kortsynt den gamla innovationsforskningen varit, de framhävde komplikationer och visade på hur olikartad verklig forskningsanvändning faktiskt är, men samtidigt fanns där en reformistisk förhoppning, forskningsanvändning borde och kunde göras ”bättre”, mer lokalt anpassad, med mer förståelse för olika rationaliteter. Carol Weiss blev berömd för sin artikel *Knowledge creep and decision accretion*. Vilken fräckhet! Kunskapen kryper in på beslutsfattaren, och besluten växer fram, de ”fattas” inte utan faller fram eller ut när de har vuxit och mognat, som ett slags foster.

Samtidigt finns det naturligtvis en svaghet som präglar hela denna debatt. Visst, forskning om forskningsanvändning måste ta hänsyn till komplikationer i arbete och organisation, den måste förstå forskningsanvändning som praktik, men vilken praktik, vilka komplikationer, vilka konflikter? Det naturliga abstraherandet skapar risk för ytlighet.

I en analys av forskningsdelen till förarbetena för dåv. EG:s fattigdomsprogram visade den österrikiska vetenskapsteoretikern Helga Nowotny att alla antaganden, alla försanthållanden, alla frågeställningar i materialet var helt beroende av politiska uppfattningar om fattigdomens natur, orsaker och konsekvenser. Det sociala området är ett politiskt konfliktfält, genomträngt av intresse motsättningar och den forskare som inte är på det klara med detta, kommer bara att uttrycka allmänna banaliteter.

Aant Elzinga, professor i vetenskapsteori i Göteborg, varnade vid samma tid för forskning som beror av olika samhällssektors direkta kunskapsbehov (”sektorsforskning” kallades det på den tiden), eftersom den riskerar att leda till byråkratisering, korporativism och opportunistisk. Byråkratisering – att det uppkommer ett skikt av ämbetspersoner som blir ett slags experter på att prata om och administrera forskning som passar sektorn, korporativism – att partssammansatta kommittéer snarare än forskare kommer att fatta beslut om forskningsanslag m.m., och opportunistisk – att forskare anpassar sig till det som sektorsföreträdarna vill höra, snarare än till fritt sanningssökande, en ”drift of epistemic criteria”. Detta kommer också att påverka studier av forskningsanvändning – vad sektorns representanter (utan undersökning) tror sig veta om

forskningens funktioner blir viktigare än vad Sune och Kjell någonsin kommer att komma fram till.

Judith Larsen och Carol Weiss slog inte igenom i Europa. Många gillade inte de oklara begreppskategorierna, som talet om ”funktioner”, som inte alls var ömsesidigt uteslutande och därigenom besvärliga i enkla empiriska räkningar, och inte alls höll teoretisk standard. Man stötte sig också på det självmotsägande i Carol Weiss idé om Knowledge creep, en krypande övertygande kraft som till slut får påverkan samtidigt som hon i andra sammanhang påvisat att forskningsanvändning måste vara en aktiv handling.

När vårt fältarbete kom igång under 1984 och 1985 hade vi läst allt detta, vi hade sett att en rad svenska forskare, främst samhällsplanerare (arkitekter, sociologer, och samhällsplanerare som Rut Lönn, Carin Boalt och Eva Karsten) beklagat sig över bristande kunskapsanvändning och ofta förklarat detta med olika hinderantaganden (för svårt språk, för långa texter, ”inne-snack” som praktikens folk inte känner sig hemma med), samtidigt som man från andra håll, som i Norge, mer börjat anta att det snarare var obehag inför att tvingas tänka om och att tvingas hålla två saker i huvudet samtidigt som förklarade bristen på forskningsintresse bland stora förvaltningar. Bergljot Baklien hette föregångaren där, starkt påverkad av Larsen- Weisskolan. Den svenske statsvetaren Rune Premfors gjorde en intressant studie av i vilken utsträckning forskning om högre utbildning hade påverkat universitetsreformerna, och tillika statsvetaren Björn Wittrock deltog (ibland tillsammans med Aant Elzinga) i internationella jämförande undersökningar om hur forskning påverkar utfallet av ”policy-analys”. Så vi var inte först, men vår undersökning var direkt fokuserad på forskningsanvändning på det sociala området och en av de första som systematiskt försökte pröva hållbarheten i en rad idéer och uppslag i den internationella diskussion som nu verkar vara bortglömd.

III. Undersökningar fr. våren 1984 – svenska socialförvaltningar

”Konflikt Kontroll Expertis” rapporterar först och främst vår huvudundersökning, en frågeundersökning (1984-1985) i femton kommuner där vi intervjuade 77 personer i olika befattningar (chefer, socialarbetare, lokala politiker), och 9 politiker och tjänstemän på central nivå i Sverige och 6 forskare, i allmänhet c:a 75-90 minuter, om en rad förhållanden som har med kunskapsanvändning att göra. Dessa 91 intervjupersoner refererade också till 171 identifierbara forskningsdokument av olika slag. Sammanlagt gav de 330 referenser till dessa rapporter, artiklar, böcker etc. I en parallell undersökning bedömde sociologidoktoranderna Birgitta Ericson och

Britt-Marie Johansson de 171 forskningsdokumenten, främst för att klargöra om de hade sådana egenskaper som i den gängse litteraturen ansågs öka eller minska sannolikheten för användning. Utom boken kom vi att skriva en hel del andra rapporter och artiklar. I stället för att dra igenom resultaten i boken – som ni förhoppningsvis har läst nu – tänker jag ta upp de fyra av de viktigaste artiklarna.

Förklara forskningsanvändning

Den artikel jag börjar med heter alltså *Explaining Research Utilization Beyond functions*. Vi visar att de bärande idéerna i kritiken mot de mekanistiska och instrumentalistiska positionerna i användningsforskningen tycks hålla i vår undersökning. Styrkan i just Carol Weiss' kritik bygger på några enkla resultat: Först och främst att forskningsanvändning är något som skiftar och tar sig många uttryck, och att begreppet alltså avser många olika saker. Den andra är hennes egna resultat i studiet av beslutsprocesser, där hon kommer fram till att de i allmänhet vare sig är rationella eller ordnade, och att olika former av kunskap kommer in i de här processerna på oförutsägbara och skiftande sätt. Vanliga sätt att tänka på forskningsanvändning är den *kunskapsdrivna* modellen eller den senare beskrivna *problemlösningssmodellen*. De beskriver inte verkligheten i de forskningsfält som intresserar Weiss (eller oss). I stället lanserar hon andra modeller som har mycket närmare empirisk kontakt. Det kan vara en direkt instrumentell användning, men också en politisk användningsmodell eller en "upplysningsmodell", enlightenment. Man kan också tänka sig en taktisk modell, och olika hybrider och interaktioner mellan funktioner under ett förlopp, obs detta, tiden. Självklart förklarar inte beskrivningarna av funktioner varför en viss typ av användning kommer till stånd.

Vi frågade respondenterna explicit om forskning som hade med deras uppgifter att göra. När de nämnde forskning frågade vi hur de hade använt den, och vad de hade haft för nytta av kunskapen. 90 % hade på något sätt använt eller förhållit sig till forskning och resultat de kunde nämna.

Vi började med att kategorisera a la Weiss:

Instrumentell användning, där kunskapsbehov uppstått inom arbetsplatsen eller förvaltningen.

Politisk/konfliktanvändning. Konflikt eller oenighet i förvaltningen eller den politiska nivån.

Upplysningsanvändning. Nya kunskaper som leder till nya tänkesätt.

Interaktiv användning då forskning tydligt sammankopplas med andra stimuli.

Taktisk användning som "förgyllning" eller "skjuta upp och försena"

Den instrumentella användningen var bara 20% av användningstillfällena! Detta stämmer väl med andra liknande resultat från denna tid. Men nu kommer vi till det som inte stämmer överens. Ofta kunde vi i samma intervjuade förvaltning – ibland i samma individuella intervjuvar - få exempel på hur ett och samma forskningsresultat kunde användas i ”upplysnings”-användning, och instrumentellt, men också som ett politiskt tillhygge. Och hur tolkar vi dem som förnekar betydelsen av ett forskningsresultat för den egna kommunen när det står klart för alla, inklusive tidningarna på orten, att en hel socialbidragsorganisation utformats i enlighet med förslag som emanerar från en forskningsrapport? Det är framförallt två kända (med stor användning) forskningsprogram vi särskilt fått möjlighet att undersöka här – Skåforskarnas och Stockholms universitets ”Barn i kris” program om separation och fosterbarn, samt Sundsvallsmodellen (med inblandning från Umeå universitet) för socialbidragshantering. Det visar sig att inom samma kommun kom personer i olika ställning att tolka och använda samma forskningsresultat i olika funktioner, ofta motstridigt, och det tycks vara så att detta har att göra med hierarki, så att positionerna i kommunen och arbetsplatsen får betydelse för hur forskningsresultat används. Därför började vi undersöka om forskningssatsningar och forskningsanvändning var förknippad med vad vi skulle kunna kalla ”investeringsstrategier” i kommunerna som styr förhållandet top-down när det gäller forskningsanvändning. De kommuner som satsar på reformer och vidareutbildning och befordrar personer som gillar samma reformstrategier som sina högsta chefer och politiska uppdragsgivare kommer att använda forskning både mer och i andra funktioner än de som framförallt vill att forskning skall säkerställa rutiner som kan kontrolleras. Slutsatserna blir att både normativa modeller och rent deskriptiva kategorier är vilseledande och otillräckliga för att förstå hur användare faktiskt använder forskningsresultat, därför att forskningsanvändning är praktik, praktik i skiftande konfliktfält, dvs det vi kallar användningssammanhang.

I de internationellt publicerade artiklarna är det en sak som fattas – nämligen det stora utrymme vi i boken ger till alliansen mellan forskare, politiker och socialchefer. Det försvinner litet grand, vi lyckades aldrig få någon artikel med det perspektivet publicerad.

Mellankommande variabler?

Intervening factors in the Utilization of Social Research är en artikel om en undersökning av de arbeten som användarna faktiskt refererar till. Vi försöker pröva några antaganden som väl fortfarande är vanliga när det gäller hur man använder forskning och kunskap. Många har föreställt sig att tekniska och metodmässiga egenskaper hos själva forskningsprodukten är det som avgör om

forskning används i en potentiell användarorganisation. Sådant som layout och grafisk form, språket man väljer, om texten verkar för akademisk eller för all del för litet akademisk, skulle då ha betydelse för användningen av forskning. Det här går tillbaka på en generell ”hinderhypotes”, dvs från sändarens sida förklaras avvikelser från det som borde vara det normala och riktiga dvs. användning av forskningen, med hinder för det rationella tankeutbytet. Hindren kan också vara skillnader i sådan utbildning som skulle behövas för att förstå texten, och allmänna skillnader i vad som upplevs som likhet mellan den som forskar och den som tänks använda forskningen. Holländarna van de Vall och Boyas undersökte det genomslag 120 forskningsprojekt (policy research) haft. I deras resultat har handlingsinriktning bidragit till högt genomslag, men de rapporter som varit icke-experimentella, icke-kvantitativa och gett en bred ingång till forskningsproblemen haft mycket större ”impact” än de experimentella, kvantitativa etc. Men de redovisar också ett undantag. ”Interna” policyforskare möter inte samma motstånd som ”externa” då de använder kvantitativa etc. metoder.

Carol Weiss och en forskare vid namn Bucuvalas får andra resultat. I en undersökning av forskningsanvändning på mentalvårdsområdet visar det sig att det som främst ökar användningen är ”research quality”, så som den potentiella användaren bedömer saken. Handlingsorientering och ”challenge to status quo” skulle också bidra till högre användning.

Det är svårt att jämföra, naturligtvis, olika länder, olika metoder, delvis olika sakområden.

I vår undersökning var knappt hälften av rapporterna lokalt tillkomna, alltså på en kommuns eget initiativ, och ibland utarbetade av egna forskare, medan den andra hälften kom från universitet och institut och Socialstyrelsen. Av de 330 referenserna kom 51% till stadsrapporterna, och 49 % till universitetstexterna. Av de 167 stadsrapporterna kom 105 från den egna kommunen.

Det visar sig att stadsrapporterna och de akademiska rapporterna skiljer sig åt – konstigt vore det väl annars, men skillnaderna (språk, metodstränghet) har ingen större betydelse för användningen. Akademisk stringens hindrar inte användning. När vi ser på användningsfunktionerna, (med de data har vi från intervjuundersökningen) får vi en bild som delvis liknar holländarnas. Det som används i instrumentell funktion (kom ihåg, 20% av all användning) är tydligt ”mindre akademiskt stringent” än det som används i andra funktioner. Men det allra märkligaste är att förvaltningstillkommen forskning har andra funktioner för andra kommuner än den egna. Samma resultat som i 55% av tillfällena används i instrumentellt syfte används knappt alls i det syftet i andra kommuner, som i stället till 55% använder resultaten i ”enlightenment”-funktionen. Åter då till våra användningssammanhang! En skissartad bild av de olika kommunernas sätt att själva investera i forskningsanvändning (en socialpolitisk strategi, en personalutbildande och en kontrollstrategi är de viktigaste) visar direkt på skillnader i

forskningsanvändning. Funktioner och uppkomstplats var viktiga, men användningssammanhangen, som inte nämndes av hinderteoretikerna och inte heller av van deVall/Boyas eller Weiss/Bucuvalas var minst lika viktiga för att förstå användningen.

Konflikt och kontroll – forskningsanvändning som maktmedel?

Den tredje artikeln heter *Conflict and Control: Research Utilization as Power Techniques*.

Kan det vara fruktbart att föreställa sig att organisationer och förvaltningars sätt att hantera sin omgivning och deras styrningsformer har att göra med hur de använder (och struntar i) kunskaper? Vi har redan nämnt att kunskaper och forskning kan ha ett direkt bruksvärde i t.ex. en konflikt, men kan det också ha ett slags bytesvärde, så att man gynnar sina experter, bygger upp kompetens som kan vara bra att ha, eller att man låter underställd personal få en forskningsanknuten internutbildning som gör att de gärna vill stanna och jobba i organisationen?

Vi visade på några kända exempel på hur kunskapsproblem vid närmare betraktande var konflikter som klätts om – som den fattigdomsforskning som vi tidigare talat om (Nowotny), eller oenigheten om kärnkraft kring 1980, och den bristande forskningsanvändningen i narkotikapolitiken. Bernd Marin, en österrikisk vetenskaps sociolog erinrade om ett smidigt begrepp, ”halvvetande”. Han föreställer sig att det är den kunskapsnivå de politiker och chefer tillgodogör sig samtidigt som de monopoliserar, ”äger”, resultaten av social forskning. De vet, men de vet inte i praktiken, och det skyddar dem ”som en lätt berusning”, en omedveten försvarsmekanism. Idag tänker jag naturligtvis omedelbart på dagens politiker och klimathotet. Det finns många sådan här skyddsmekanismer eller buffertar mellan beslut om politiska åtgärder och de forskningsresultat som – om man låtsades om dem -skulle leda till helt andra ställningstaganden.

Amerikanska skolforskare har flera exempel på detta – hur skolansvariga strävar efter att ”buffer away environmental demands and instabilities” och därmed skydda känsliga delar av verksamheten från omgivningen.

Kan det här också gälla forskningsanvändning, avvisar man viss forskning som en skyddsåtgärd? Forskningen skulle alltså i de fallen inte bara sakna bruksvärde utan ha direkt negativ nytta? I vår undersökning har vi som nämnts försökt ge en bild av olika typer av förvaltningsregimer med utgångspunkt i hur chefer och politiker beskriver sitt arbete. Det visar sig att sättet att använda forskning har ett starkt samband med den investeringsstrategi som förvaltningsledningarna presenterar. I de förvaltningar som tillämpar en kontrollstrategi är tillgängligheten till forskning mindre, forskningsanvändningen generellt lägre och det förekommer att kunskaps- och

forskningsinitiativ från personalen direkt motarbetas. Det vi kallar personalstrategin eller professionaliseringsstrategin bygger på en kombination mellan hög forskningsanvändning och personalfortbildning, för här byggs expertis. De konfliktorienterade förvaltningarna, de som vill ändra på saker, stimulerar forskningsanvändning och initiativ.

Strategi och taktik: är den sociala sektorn annorlunda än andra samhällssektorer?

Efter att vi kommit i gång med undersökningen på det sociala området fick vi anslag för att också titta närmare på användningen av samhällsvetenskap i två andra samhällssektorer, arbetslivsområdet och byggande/planering. Idén till detta kom också från amerikanska studier av sektorsforskning. Janet Weiss (troligen Carols syster, dotter eller svägerska men jag vet fortfarande inte) hade presenterat en rad antaganden och också vissa studier om hur centraliseringsgraden inom sektorer och organisationer kunde påverka forskningsanvändning. Inte överraskande kom hon fram till antagandet att ju mer centraliserad ”kontrollen över den tekniska kärnan” är inom sektorn, desto mindre blir användningen av forskning i andra ämnen och desto mer enbart instrumentell blir den också. Det här låg bakom arbetet med den fjärde artikeln, *Strategy and tactics: Utilization of research in three policy sector contexts*.

Britt-Marie och Birgitta var samhällsplaneringssociologer, och uppdraget att titta på byggsektorn passade dem. De gjorde en undersökning i Malmö med 29 intervjuer (samma metoder som i den tidigare studien) med politiker, tjänstemän, byggmästare, markägare och någon från fastighetsägarföreningen och hyresgästerna. Den samhällsvetenskapliga forskningen hade lågt inflytande och låg genomslagskraft, och fungerade mer som ett sätt hitta på metoder för att lappa och laga det som byggare, planerare och markägare ställt till med, utan att lyckas särskilt bra med det heller. Byggandets kärna av process och teknik lät sig inte bekommas. Samtidigt gjorde inte den extrema centraliseringen att också den samhällsvetenskapliga forskningen blev kontrollerad och ensidig. Den uppfattades tydligen som en för ofarlig del av den hotande omgivningen.

Kjell tog tag i arbetslivsdelen och gjorde en intervjuundersökning med 20 potentiella forskningsanvändare från olika parter, arbetsgivare, staten, fackföreningar av olika slag. Därtill kom 6 intervjuer med forskare på arbetslivsområdet. Alla de 20 var klart och tydligt användare av forskning. De var ganska kunniga, ofta nyfikna och ibland mycket aktivt kunskapssökande. Att vinna argument, att hela tiden använda kunskaper för att få övertag i konflikter eller bereda sig på kunskapsanvändning för attacker från en motpart, var den viktigaste funktionen, tillsammans med Enlightenment- nytänkande funktionen och uppbyggnaden av kunskapstillgångar. Men

samtidigt var hela sektorn i flux – det var redan ett område som präglades av decentralisering, av- och omreglering, och omprövningar av gamla självklarheter från Saltsjöbadseran. Ändå är likheterna med socialtjänstområdet slående när det gäller forskningsanvändningens funktioner, även om utrymmet för instrumentell användning av forskningsresultat är och kanske blir mer inskränkt, allteftersom avreglering och privatisering fortsätter. Kanske, skrev vi 1991, är detta också ett framtidstecken för socialtjänstområdet. De här tre sektorerna kännetecknas av olika enhetlighet och olika förhållanden till sin omgivning. Det är en av huvudpunkterna för att förstå mönstren för kunskapsanvändning. Den andra har att göra med själva arbetet som utförs i sektorn (gjuta betong, betala ut socialbidrag) och behoven av utökad expertis. Det är med den utgångspunkten arbetet borde fortsätta. Så slutar vi den fjärde artikeln.

CUS m.m.

Karin Tengvald var chef för enheten Centrum för utvärdering av socialt arbete inom Socialstyrelsen mellan 1992 och 2006. Jag var styrelseledamot, och fick 1989 i uppdrag att göra en uppföljningsstudie till KKE-studien. Kjell och jag rekryterade tre doktorander, varav två sedermera disputerade här, och en tredje som blev segelmakare. Bakom uppslaget låg en uppfattning om att resultaten i den första studien kunde vara förlegade, eftersom socialtjänsten hade ändrats till sitt omfång, när populära delar, barnomsorg och äldreomsorg försvunnit, och också både blivit lyhörda mot organisationsläror på modet, och mer ålderdomlig genom att fattiglagsdelarna stärkts och rättighetselementen försvagats. Samtidigt var vi osäkra om det fortfarande var så att det fanns en underförstådd allians mellan kommuner, stat och forskning, som skulle märkas i intervjuer.

För att undgå problemet med bias på grund av intervjupersonernas dragning mot social önskvärdhet (en rimlig kritik mot metoden i vår första undersökning, som kan ha bidragit till en överskattning av forskningsanvändningen) använde vi en vinjettmetod, och frågade inte explicit om forskning, utan allmänt om kunskap eller kunskapsprodukter, av vilken typ det vara månne, (beprövad erfarenhet, tyst kunskap, säker vana) för att sedan gå in på preciseringar, med vad som ibland kallas en ”kunskapsantropologisk” teknik.

Vi (eller kanske jag) skrev 11 vinjetter, doktoranderna gjorde 150 intervjuer i samma kommuner som vi tidigare besökt.

Tyvärr blev den här undersökningen aldrig färdig. Det gigantiska materialet (hundratals intervjutimmar noga utskrivna) blev aldrig ordentligt analyserat eftersom det försvann

tillsammans med en av medarbetarna under en lång period. Långt senare dök det upp igen, men då var det för sent att fortsätta arbetet, pengarna var slut och ingen hade tid med det längre. Men vi bearbetade ändå en stor del av materialet, även om den noggranna analys vi hade planerat inte blev av.

I vinjetterna lät vi intervjupersonerna själva definiera kunskapsbehov, forskningsanvändning, och hur de kunde beskriva arbetsplatserna när det gällde kunskapsförsörjning. Det var inte så lätt, visade det sig. Ibland blev intervjuerna besvärliga, när det visade sig att de tillfrågade inte överhuvudtaget reflekterat över kunskap i någon form – alltså inte vad man ibland kallar Other Knowledge, det som dumma forskare inte fattar, utan No Knowledge.

Kommunerna hade förändrats. Det var klart. Några av de storstäder som legat högt som forskningsanvändare låg nu i botten. En av de kommuner som utmärkt sig som ”kontrollmiljö” utmärkte sig inte längre speciellt i något avseende, en av de två kommuner som mest satsade på personalpolitik och professionalisering låg fortfarande i topp, och en av de kommuner som särskilt utmärkte sig när det gällde socialpolitiskt drivande reformarbete låg nu totalt i botten. Annars var det mesta sig ganska likt. Fortfarande använde man helst inte utifrån kommande resultat i instrumentella syften!

Men en ny tid började komma. Socialchefsforeningen hade förlorat det mesta av sitt inflytande. CUS blev mindre och mindre inriktat på uppföljning och utvärdering, och efterföljaren IMS blev mer inriktad på evidensbaserad praktik. Karin Tengvald ersattes av Knut Sundell.

När jag ser på litteraturen till de här tre seminarierna varav mitt är det första, är det slående hur dominerande EBP-perspektiven blivit och hur litet man egentligen bryr sig om hur kunskap används. Det här blir naturligtvis ännu mer uttalat i officiella dokument. I Knut Sundells och Tina Olssons rapport för FORTE om effektutvärderingar av insatser, saknas varje referens till utvärderingarnas användbarhet. I rapporten 2017 (från en konsultbyrå?) ”Utveckling av socialtjänstens kunskapsstyrning” saknas alla idéer om hur kunskaperna ska användas eller vad som skulle kunna möjliggöra att de blir använda, däremot finns det många resonemang om styrningsmässiga förutsättningar för styrning, och de vanliga gliringarna mot ”forskarna” och ”universiteten”, som inte gör vad myndigheten tycker att de ska göra. Vad detta egentligen är för något får vi dock inte veta, utom förstås att fantisera ihop lämpliga ”impact narratives” som forskningsråd nu kräver in.

Man kan bli häpen över tilltron till sändareffekter, till budskapens förmåga att packa upp sig själva hos mottagaren och inte bara ge henne bra praktiska redskap, utan också en medföljande social kontext...

Artiklarna:

1. Explaining Research Utilization. Beyond "functions". *Knowledge: Creation, Diffusion, Utilization*. Vol. 10 No2, December 1988. Pp 140-155. Förf. Sune Sunesson, Kjell Nilsson.
2. Intervening factors in the Utilization of Social Research. *Knowledge in Society: The International Journal of Knowledge Transfer*. Spring 1989, Vol 2, No 1, pp 42-56. Förf. Sune Sunesson, Kjell Nilsson, Birgitta Ericson, Britt-Marie Johansson.
3. Conflict and Control: Research Utilization as Power Techniques. *Knowledge and Policy: The International Journal of Knowledge Transfer and Utilization*. Summer 1993, Vol. 6, No 2, pp 23-36. Förf. Kjell Nilsson, Sune Sunesson.
4. Strategy and tactics: Utilization of research in three policy sector contexts. *The Journal of Applied Behavioural Science*, Vol 29 No3, September 1993, pp 366-383. Förf. Kjell Nilsson, Sune Sunesson.